

UNGARIA

REVISTĂ SOCIALĂ-ȘTIINȚIFICĂ-LITERARĂ.

Apare

(afară de Iuliu, August)
odată pe lună

REDĂTOR:

GRIGORIU MOLDOVAN.

Abonament:

Pe an 6 fl (14 fr anci)
Pe 1/2 de an 3 fl (7 fr)

SCRISORI DESCHISE

CĂTRĂ V. A. URECHEA, PREȘEDINTELE LIGEI CULTURALE.

IV.

Domnul meu!

Știu bine, că faptele și cugetele mele s'bat în capete cu opiniunea publică a românilor de astăzi. Cu toate acestea eu nu dau nemica pe o atare opiniune rătăcită; eu aceasta o pot numai compătimi. Adevărul d-tale et consortes contra Maghiarilor s'basează pe mânia chiuitoare a opiniunii publice rătăcite, al meu din contră pe logica sănătoasă, care înfrânge intoleranța chiuitoare și nu poate aproba demolarea. Deși prelângă Dvoastră îs milioane, ear prelângă mine puțini, aceasta totuși încă nu însemnează, că adevărul e pe partea milioanelor, însămnă numai, că milioanele îs hăbăucite de intoleranță (patimă) și că ele încă trăesc în întunec și le lipsește judecata de sene, critica și că s' pot rătăci cu întortocări pipăibile contra adevăratelor interese ale patriei lor proprie. Aceasta nu poate servi nice decum spre lauda acelei națiuni, care le suferă.

În întreagă mișcarea e mai de

compătimit, că Dta et consortes în scopul intoleranței, urei și persecuțiunii contra Maghiarilor sacrifică corona, știința și biserica.

Statul român are în București o academiă științifică, care s'a fundat în 1867 cu concursul spiritual al ardelenilor. Dvoastră și pe acel timp ați contribuit la aceasta numai cu bani. Academia dela fundarea sa stă sub protecțiunea domnitorului Carol I., așadară ea s'incălzește la razele coronei române. În senzul statulelor, politica zilnică e eschisă din cadrul academieii științifice, ceea ce e foarte natural, dupăce știința nu s' poate direge astăzi după punctul de vedere politic al lui Catargiu, ear mâne după al lui Sturdza; partidele politice nu-i iertat a s' introduce în sanctuarul științei, ca pe acesta să-l desonoreze cu profanele lor intoleranțe. În lume îs atenți preste tot locul la aceea, ca corporațiunile științifice să trăiască pur numai pentru știință, pentrucă și așa polițica cu patimele sale poate ruina destul.

Dacă maioritatea academieii ro-

mâne ar avea concept corespunzător despre loialitate și prudență, ar trebui să respecteze statutele fundamentale nunumai pentru sene, ci mai ales pentrucă stând în fruntea societăței regele român, persoana aceluia — după conceptul nostru — e sântă și neviolabilă. Dacă majoritatea calcă statutul academiei, trebuie să știe, că aceasta călcare să comite în ochii coronei române, prin urmare în aceasta cesțiune nice că poate protesta contra violărei legii.

Dacă statutul n'ar conține în sene nice o dispușețiune, totuși stând sub așa înaltă protecțiune, membrii la ivirea unor atari cesțiuni delicate ar trebui să precumpănească de zece ori: ce e posibil și ce nu? ce se cuvine și ce nu? ca persoana regelui și corona jaluză să nu fie târâtă în atari cesțiuni față de cari protectorul ca domnitor și cel mai înalt custode al legilor și referințelor internaționale nu să poate pronunția și nu poate lua nice poziția. O academiă cu deosebire trebuie să fie precaută și din acel punct de vedere, pentrucă în șirul membrilor ei stau și bărbații deosebitelor națiuni, cari față de vederile lor politice pot aparține multor fel de partide, și așa sêmțul lor politic nu poate fi insultat cu singuraticile actiuni politice a-le academiei.

Pe academiă română ar fi putut-o lăsa la maiug nunumai literații ungari și cei-ce trăiesc cu aceia în relațiuni amicabile ci și toți membrii esteri de o parte pentrucă ea a violat legea prin afundarea în undulățiunile măculătoare a politiceii zilnice, abătându-se dela adevărata

sa chemare, ear de altă parte, pentrucă a vătămat națiunea ungurească, care ei nu i-a greșit nemica.

Înainte Dtale domnule, n'a fost nemică sânt: nice persoana regelui, nice statutul corporațiunei știintifice și nice prudența față de membrii esteri: ai întrodus în academiă asmuțarea contra maghiarilor, deși trebuia să știi mai bine, că esistența academiei apoi întreagă știința și sêmțul național al poporului român să poate mulțami numai românilor de sub stăpânirea ungurească. Academia știintifică bucureștiană a acceptat — prin votizare unanimă — la influința dtale — un apel de conținut politic adresat Europei și corporațiunilor știintifice a aceleia firește în interesul românimeii ardeleni față de națiunea și statul ungar. Fapta în sene e scandaloasă nu numai pentrucă academiă, ca o corporațiune pur știintifică sub patronagiul regesc s'a amestecat neînviată în politica și afacerile interne ale unui stat strein și prin aceasta și-a violat statutele sale proprii, — ci și pentrucă academiă bucureștiană e prima pe lume, care a descins din înalțime întrând cu picioarele curate în fluviul măculător și defirat al politiceii zilnice.

Sunt convins, că academiă știintifică bucureșteană își va primi în taină pentru această încercare contra intereselor știintifice dela corporațiunile știintifice europene înfruntarea ce îi-i compete.

Acuma dacă academiă a descins din înalțimea s'a și a luat parte în mișcarea politică persecutătoare și consumătoare, barēm să-și fi păstrat

seriositatea și respectul cuvenit în scripta concipiată și răspândită prin Europa, — dar ea lucră ca și când ar voi a ameți pe studenții Ligei, ca și când ar vorbi o societate anarhistă voind a induce lumea în eroare față de scopurile sale proprii. Scripta e o petecitură ticăloasă și o îndrăgare fabricată din vaiogele laudei proprii și din spusă mari cu fundament de năsip având imprimată înscriptia: «nolli me tangere» temându-se, că sub ciocanul criticei să va surpa îngropând pe fabricători. Pe mine nu mă reînspaimântă înscriptiunea clădirei, eu voesc să ne cunoască lumea stupiditățile ca așa reculegându-ne, să putem străpune poporul român în direcțiunea măririi și a folosului, adecă pe terenul activității serioase.

Apelul academic tradează pe măestru a bombardărilor, a frazelor goale și a erorii din mână, adecă pe Dta domnul meu, care în întreagă viața n'ai făcut alta, decât ai fabricat fraze; în loc de a instrua ai însuflețit sburdalnic nu spre o muncă serioasă, ci spre prindere de fluturi, adecă spre pasiuni politice depri-mătoare. Punctul de mânecare al academiei, adecă ceeace zici dta domnul meu cu academia română științifică bucureștiană nu e starea faptică, realitatea și adevărul, — aceea stă din fraze ordinare, din întortocări de pe strade, din nemicuri înflăte despre lauda de sênc, din superficialitate de pressă, din pasiune, din voința de a strica și din persecuțiune, și ce e mai mult din falsificarea faptelor.

Estrasul fidel al Apelului — în câteva cuvinte — e acesta:

Academia, pentrucă ea e scrutătorul istoriei române și susținătorul limbei își ține de dătorință a se amesteca cu acest apel în afacerile românilor ardeleni și ungureni și a apela la intervenirea publică a lumii culte, ca așa prin suprimarea uptei să se asigureze pacea universală.

Motivarea acestei pășiri și amestecări e aceasta: Poporul român mai de doauă mii de ani e bastionul defensor al Europei, custodele civilizațiunii și dregătorul faptelor mari; servițiile universale pentru creștinism alui Ștefan marele și alui Mihai eroul au fost recunoscute și de patriarhi. «Pânăcând pro înțiele române — zice academia — și eroi poporului român — între cari se pot numera și Ioan Hunyadi cu Matei Corvin, — au potut sta față cu Turcii, până atunci aceia n'au potut a se apropia de inima Europei.» Ba încă și atunci, când semiluna oscila preste fortăreața Buda, ear Ungaria era pašalicul Turcilor, individualitate provinciilor române și a domnitorilor lor naționali erau respectate.

România din statul român și din statele învecinate preste tot locul a reînviat cu o energiă deosebită; astăzi în urma progresului și a destoiniciei sale argumentată stă pe un grad înalt și respectat.

«Renașterea aceasta a elementului român — zice academia — a primit'o cu bucurie tot-de-a-una față de amici și binefăcători au fost plini de recunoaștință, au știut a împăca și pe cei mai mari inamici. Numai cu ungurii nu pot ajunge la o în-

înțelegere, ungurii năzuiesc la nimiră națiunii române.»

«Ungurii pretind dela românime să-și uite limba, să-și lasă religiu-nea și datinele, ca așa să devină între toate împrejurările — unguri.»

Mai adaoge și aceea, că copii românimei apăsate de Unguri, din motivul că aceia au înaintat plân-gerile poporului român la monarch, la împărat, au fost pedepsiți în Cluj cu temniță până la cinci ani.

După despoierea peleii (coaței) bombărbătoare, acesta ar fi cuprin- sul scurt al apelului corporațiunii «ști-entifice.»

Aceasta e un monstru, care de sigur va aduce în mirare cercurile ști-entifice europene. Academia «ști-entifică» română din motivul, că ea e «scrutătorul istoriei române și sus-ținătorul limbei» își ține de dătorință a politiza și a se amesteca în afa-cerile interne a-le unui stat estern.

Acest silogism al academiei, va fi întem- pinat — fără îndoială — din partea multor literați cu zîm- bet, pentru că corporațiunile ști-entifice nu scrutează istoria și nu sus-țin limba cu scop de a politiza și a se amesteca în mod asmuțator în afa-cerile interne a-le statelor esterne, căci în acest caz ar lua asuprași rola de ligiști și alte companii rui- nătoare și răsturnatoare de liniștea publică; ele trebuie conform adevê- rului, să lămurească trecutul na- țional și dezvoltarea limbii în pace și liniște.

Dacă corporațiunile ști-entifice europene ca scrutătoare de istoria naționalităților și a dezvoltării lim- bei, ar purcede după capta silogis- mului academiei ști-entifice bucureș-

tene, în acel caz pacea europeană comună, liniștea și civilizațiunea s'ar răsturna în timp de 24 oare, Europa cultă sub titlul, că societățile sale «dreg» «istoria» și «limba» s'ar în- cinge în foc, ear națiunile ar înota în sânge, adică s'ar produce un caos și o necesitate de un al doilea «Cre- ator» care ar trebui să restabi- lească earăși pacea și ordinea între popoarele cu «silogismi» de ai ligei — academice bucureștene.

Conform acestora și numai din motivul, că fiecare corporațiune ști-entifică să ocupă cu istoria prop- riei sale națiuni, ar avea drept Pru- sia a-se amesteca în afacerile interne a-le Rusiei, aceasta în a-le Austriei, Polonia în a Prusiei, Frânci- a în a Prusiei, Italia în a-le Austriei, Aus- tria în ale Germaniei, Spania în a- le Portugaliei, Turcia în altele și altele, pentru că Rusia, Prusia, Frân- cia, Italia nu înzestrează limba ce- lor alalte popoare cu acele drepturi, cari compet limbii națiunii ce for- mează statul respectiv. Aceasta o știe de altcum destul de bine fie- căre stat — de ceva treabă — din univ- ers, numai în orașul București nu voesc a auzi de dânsa. Mi-ar plăcea să știu domnul meu, stimate academiă apoi pressă înnebunită, ce a-ți face dvoastră când academiile și corporațiunile ști-entifice esterne a-le locuitorilor de altă naționalitate din statul român s'ar amesteca în afa- cerile dvoastre interne?

Dvoastră v'ați pune solidar pe terenul cel mai înalt și încă necu- noscut al turbării, infuriării, pen- trucă acești locuitori de altă națio- nalitate au cutezat a trage la îndo- ială drepturile naționale și încă plane

înaintea streinătății. Academia română «științifică» însă n'are atâta moderațiune, prevedere și precumpănire ca să se rețină atât pe sene cât și pe membrii sei dela o asemenea amăgire. E o hăbăucie și lucru de ris dela academia română, ca scrutătoare a istoriei și susținătoare a limbei românești — când aduce îngânfări deșerte și bombardări deslegate față de trecutul splendid de 2000 de ani a poporului român și a meritelor extraordinare ale aceluia în interesul civilizațiunei.

Lauda și amețirea de sene e o îngânfare ridiculă și deamnă de compătimit. Academia asemănând trecutul românilor cu al maghiarilor, pe al acestora îl prezintă de umbră ear pe acela de splendoare. Din centrul splendoarei reînvie doi oameni: voivodul Ștefan și Mihai, cari sunt numărați între cei mei însemnați oameni ai universului, și cari strălucesc orbește prefacând întreg trecutul istoric al ungarilor în nemica. Aceasta e o îngânfare ridiculă.

Istoria română din bunăvoința academiei a ajuns într-o poziția foarte curioasă. Aceasta nu e mai mult istoriă, ci amăgire de sene, ea e măestrul prefacerii țîntarului în hărmăsar. În ale istoriei academia acuma publică, că: «elementul român a fost mare!». Acesta e punctul ei de mănecare. Fiecare cuget mănecă de aci, și reîntoarnă eară aci. Evenimentele bagatele se înalță la însemnătatea istorică universală; cunoștința alfabetului slav — în mâna academiei. — să desvoaltă ca acțiune istorică culturală, ca și când

cu acest alfabet. slav voivodatele române ar fi întemeiat întreagă cultura Europei. Academia prin publicarea astor fel de amăgiri de sene înșală și amăgește o națiune întreagă.

Fie dar așa; să luăm de bani buni afirmățiunile academiei, că elementul român are un trecut mare și splendid și că el ocupă în concertul european un grad respectat de toți. Tênerul scrutător și cetățanul cugetător, reculegându-se dela amăgire șovinistă, is va pune întrebarea: stimată academiă unde-i argumentul? Unde-s faptele mari și mărețe, unde-i cultura cea înaltă a trecutului și a prezentului?

Doară doauă mii de ani e un timp mult; alte popoare în 2000 de ani au cucerit lumea, au dispărut și eară au reînviat; un atare trecut «mare» prezintă faptele și registrul cel lung — lung al marilor bărbați, pe cari îi cunoaște întreagă lumea și îi știe fiecine. Academia va răspunde: «Ștefan cel mare și Mihai viteazul!» Dar tot numai aceștia? Încât mă privește pe mine, la auzul acestor doauă nume mă cuprind fiori; în tot locul numai acestea 2 nume, ear al treilea ca în palmă. Acestea ciripește toată paserea, aco-perindu-și întreagă mărczala sub mantaua lor. «Ștefan marele și Mihai viteazul!» — După un trecut de 2 mii de ani, 2 nume cu cari să ocrotește fie-care amăgitor de pe stradele Bucureștilor. Pentru acestea 2 nume nu învață studentul, prostimea dela sate se uscă pe picioare, se înființază Liga și profesorul nu mai instruiază altul. Cu acestea 2 nume șovinismul jăfuieste milioane din buzunarele cetățenilor,

cari apoi se răsipesc pe aventurări. Aceste 2 nume însă omenimea și istoria universală abia le cunoaște, și dacă în România ar manipula istoria în mod critic ar putea reeși față de Ștefan, că el «mare» n'a putut fi, pentru că el a stăpânit țara în mod tiran ca și tigrul cel sătos de sânge; independența țerei sale a predat-o Turcilor, ear succesorul lui a devenit vazal. Mihai cu ostirile sēcuiesti a putut deveni viteaz; în privința caracterului însă n'a putut ocupa acel teren, care e destinat — de istoria universală — domnitorilor mari.

După atâtea bombardări apoi va întreba cetățanul — atâtea-i tot?

Istoria alor 2 mii de ani stă numai din 2 nume și alta nemica? Dar dacă din întâmplare n'ar fi nice aceste 2 nume, ce ar fi atunci? Și eu întreb, că academia română voiește cu aceste 2 nume a întuneca întreagă istoria ungarilor dela ocuparea patriei și până la 1848? Potea-ar nimici câteva ciocniri norocoase a celor 2 voivozi și o bulă papală de recunoștință toate acțiunile — ce au influențat în mod decizător în evenimentele europene — universali a lui Arpad, a ducilor, a Sântului Ștefan și a succesorilor lui a marilor regi și eroi?

Întreb apoi: la ce fel de grad «înalt» a ajuns astăzi civilizațiu-

nea statului român, încât aceea e respectată de întreagă lumea? Doară cultivătorii științelor reprezentate de academiă, au dat vr'o lovitură progresului universal al omenimei? Doară lumea literară europeană te recunoaște pe dta domnul meu și academician, profesor universitar și președinte al Ligei, pentru vr'o producțiune literară mai înaltă? Doară sêmțul comun al statului s'a moderat, sufere critica și precumpănește? Doară sêmțul de dreptate poate predomni patima; sêmțul cătră ordinea de stat internă e neviolabil și respectul drepturilor internaționali e general?

Nu! Concursele academei is sterile, literatura, arta, științe stau baltă, se luptă încă cu greutatele începătoare. Lucră serios 5—6 oameni, precând doauă sute de mii buciună ca dta, învinuesc, calumniază și falsifică tot ca dta; ei is neadevęrați, preocupați și neiubitori de critică ca și dta, încât și baionetul abia mai poate susținea respectul drepturilor internaționali. Acesta ar fi gradul cel înalt, cu care se laudă așa de mult academia României și care e atâtea de respectat de lume?

Grig. Moldovan.

DATE MEDICALE DIN EPOCA ARPADIENILOR.

(De Maurițiu Wertner)

Nu trebuie uitat, că oamenii vestiți ai trecutului nostru istoric încă și-au avut scăderile, erorile, patimele și slăbiciunile lor; că și ei s'au gândit și au suferit ca ceilalți oameni; nu trebuie considerați ca nescari modele perfecte atât trupește cât și sufletește. Dacă considerăm că în câte cazuri depinde viața și activitatea, cugetele și sântemintele omenirii de la integritatea trupului și sufletului respectiv; ne vom convinge că judecata adusă din acest punct de vedere asupra persoanelor de valoare din trecut, ne va prezenta rezultate la cari foarte cu greu ne vom fi așteptat. Din acest punct de vedere vreau a prezenta cetitorilor noștri câțiva urmași de-a-lui Arpad întru cât 'mi va fi posibil după puținele date de cari dispunem.

* * *

Primele date referitoare la acest obiect le găsim abia în timpul lui Ștefan I. a cărui morb se începe cu 2. Sept. 1041 (moartea fiului său Emeric.) Isvorul ¹⁾ ne spune că: «după moartea lui Emeric, Ștefan de superaro se bolnăvi greu; după mai multă vreme se sculă ear' dar sănătatea avută nu și-a recăpătat'o, ei suferea durere mare de picioare și era apăsător de grelele gânduri a-lu credității de tron. Puterea îi scădea merou.» Ștefan probabil că și înainte de moartea fiului său a suferit, și aceasta numai a potențiat morbul. Că aceasta durere de picioare de ce natură a fost, e greu de găcit știind însă că aceasta 'l împedea gradat în împlinirea afacerilor de domnire și că în timpul din urmă zăcu mai multă vreme

¹⁾ Thuróczy II. 23. Antecesorul lui Thuróczy Hartwig zice: „Post non multum temporis aegrotationem incurrit, qua post modum corpore excessit, longa namque languoris molestia ingravescente in pedibus tare nequibat.» — Kézai însă zice: «— et prae nimio dolore ac tristitia incurrit aegritudinem pedum enim dolore cogebatur.»

în pat, putem presupune că aici avem a face cu simptome de amortală. În decursul morbului Gizela și partida sa avu timp spre îndeplinirea planurilor negre cu privire la succesiunea de tron.

Ștefan muri în 15 Aug 1038 în etate de 68 ani. Despre urmașii lui Ștefan ¹⁾ Orseolo Petru și Samuila Aba nu prea avem date.

Despre *Samuilă* știm, că scăpând în a. 1044 de pre câmpul de bătălie în o colibă trebui să meargă mai departe căci aceea fu aprinsă de un trăsnet și fu decapitat la ordinul inamicilor sei sau chiar a lui Petru. Despre *Petru* unii zic că inimiții învingându-l la a. 1047 l'au prins și i-au scos ochii; în urma căreia a și murit în Székesfehérvár ²⁾; după alții ³⁾ a trăit până la a. 1055 și murindu-i nevasta primă se cunună cu Iudita de Schweinfurt văduva principelui bohem Bretiszlo.

Despre *Andrei I.* știm că în anul al 10-lea al domnirii (1057) începu a fi bolnăvicios; presimțindu-și moartea lucră din răspuțeri ca să asigure tronul fiului său Solomon născut pre neașteptate (— 1052 — când el era de 50 ani și căsătorit de vre-o 15 ani.) Din aceasta cauză fiului seu îi incredința pre fiica împăratului germân Heinrich III. Fidantarea au ținut-o la crăciunul a. 1059. în ținutul Murei. După asta regele căzu în amortală — după cum ne spune cronicarul. (Post haec cito incidit in paralyisin et tam hyemali quam aestimali tempore superstraha ferobatur. Thuroczy II. 44.) Deși

¹⁾ Nici nu o din casa lui Arpad Petru fu fiul surorii lui Ștefan, Samuilă fu bărbatul aceleia.

²⁾ «Regem, huminibus spoliante paulo post moriturum» Anall. Boici. 1046.

³⁾ Cosmas Pragens, Annal. saxo și alții; după ce a discutat asupra acestei teme nu se ține de acest obiect pre cei ce se interesează îi îndrum la opul meu apărut sub titlul: «Az Árpádok tört. krit. genealogiája.»

cronicarul vorbește de paraliză nu putem presupune însă amortală deplină, căci din alt izvor știm că fratele regelui în lupta contra lui Béla (1061) era călare. După ce nu era în stare a-să ținea în șea putem presupune că era cu podagră, în urma căreia în fugă căzu de pre cal și caii ce-i trecură preste trup¹⁾ l'au rănit atât de tare, încât la câteva zile muri în mănăstirea zirziană.

Fratele și următorul său *Béla I.* muri în a. 1063 în *Dömös* sau în urma surpărei propriiei sale casă, sau — după alții — în urma ranelor căpătate cu ocaziunea răsturnării tronului pre care ședea.

Despre succesorii acestuia *Solomon* și *Geza I.* (cel dintâi mort la a. 1087, cest din urmă în 24 apr. 1077) nu știm nimica. Despre *Géza* ne spune cronică (Thuróczi II 55.) că: «Interea rex magnus (adecă: *Géza*) in gravem aegritudinem incidit et VII. Kal. Maji. viam carnis universae ingressus» mai departe (Ranzanus Jud. X.) «incidit in gravissimam validudinem qua intra paucos dies extinctus est.»

Despre *Ladislau I. (sântul)* zice *Thuróczi* (II. 59.) că când voi a merge în preuna cu nepoții sei *Coloman* și *Ákos* în *Bohemia*, la granița *Bohemei* l'ajunsă o slăbiciune foarte mare (gravis infirmitatis) din care causă (pentru aranjarea afacerilor de succesiune) trimisă pre *Coloman* îndărăpt în *Ungaria*. Muri în 29 iuliu. 1095. *Révai* ne spune: «Ladislau tandem exercitum, dum ad Hierosolymitanam expeditionem ipse electus exercitus imperator duceret, fatali conceptus aegritudine mortalitatem exiit.» După ce însă supra comanda orientală a lui *Ladislau* nu poate suporta critica, comunicatul lui *Révai* încă trebuie să-l conside-

¹⁾ Asschaffenburg Lambert: Andreas equo forte exussus, pugnantium pedibus est conculatus, — *Pető Gergely* zice: „Magyarországba bejövén, megveré András királyt ki futában fogva esék. és a fogságban meghala, szegény, köszvényes jámbor vén király.“ — *Petru Révai* (Cent. I. Nr. 614) zice că *Andrei* refugiându-să în pădurile *Bakony*-ului «in lapidem quem ipse aliquando posuit dum venaretur» s'împedea și căzind aceasta-i căusă moartea.

răm drept hipotesă. Cu atât mai bine cunoaștem istoria succesorului său *Coloman* în timpul căruia ne întâlnim cu primul medic maghiar de curte. Ștrictcața cea mare ce a observat-o acesta în timpul din urmă al vieții sale față de fratele său *Álmos* și nevinovatului fiu al acestuia *Béla*, o a-să atribui numai morbului său. În timpul din urmă adecă el suferă mult de durere de cap în urma căreia pre-a adese-ori nu era la sine, Medicul său de curte *italianul Dracco* a făcut rea diagnosă din care causă a și aplicat cură rea întru cât prin aplicarea de flastru i-a stors o parte din creier. Cronicarul (*Thuróczi*. II. 62.) ne-o descrie astfel: «Erre (adecă la a. 1113 după orbirea rudenilor) a király Igen sulyos betegségbe esett; orvosa egy bizonyos Dráko¹⁾ nevű olasz (Latinus = Italus) volt, a kiben nagyon bizott, ez hólyag-tapaszt tett. a király füle fölé (super) qui ex capitis doloris urgebatur (kit fejfájás gyötört.) A tapasz a fül gödréből az agyvelő nagy részét kihuzta. Midőn a király ezt tovább elviselni nem tudta, lehuzatta a tapaszt s Othmár grófnak megmutatta. Othmár gróf megnézte s úgy találta, hogy a tapaszon a kifolyt agyvelő tapad s azt monda a királynak: «Uram, itt az idő hogy készülj utra (de moarte) Midőn a király ezt hallotta, félclem vett rajta erőt.»

Nu e de lipsă să descriem la acest loc modul de cură a lui *Dracco* deși *Othmar* s'a-înșălat, când a crezut că vede creerii scurși. Regele cu bună samă suferă în aprindere de urechi și *Othmar* crezu că puroile eșite sunt creerii ștorși.

Regele muri în 3 febr. 1114.

Fiul și următorul său *Ștefan II.* fu mare adorator al neînfrânatei «*Venus*» deși susținerea dinastiei — căci atunci nu știau că *Bela* orbul trăoște — era avisată pro dînsul, totuși el n'a voit a-să însură, «*István* király nem akart törvényes nőt, hanem idejét csak kőjhölgyekkel töltötte; a miért az országbároi s

¹⁾ Aceasta sigur că cu muierca primă a lui *Coloman*, *italiana Buzilla* a venit din *Italia* la a. 1097. în *Ungaria*.

nagyjai elszomorodtak az ország gyászos helyzetén s a király magtalanágán.“¹⁾ Numai mai marii țerei l'au putut cu mare greu îndupleca să se însoare la a. 1121 cu nemțoica Adelheid de Stefling făcându-l atent la stângerea familiei și la modul său scandalos de viață. Căsătoria nu fu prea norocoasă. Nu numai că nu au avut copii ci prea adesea vedem pre rege morbos, în urma vieței desfrânate ce a dus mai cu samă în societatea frumoaselor «kune» ce le-a colonizat el în Ungaria.

Așa d. e. la a. 1127 fu atât de morbos încât se lățise vestea că regele a chiar murit²⁾ ceea-ce fu cauza că Bors și Ivan sa proclamară prin partidele lor de regi. Din acest necas s'a sculat, dar cu doi ani mai târziu, chiar când trebuia să iee comanda supremă în resbelul contra împăratului bizantin, ear se bolnăvi și așa comanda o luă fratele soției sale contele Stefling.

Despre moarte lui cronica serie : «A király vérhasba (?) esett. Midőn a magyarok hirét vették, hogy a király már közel van halálához, lekasabolták a kunokat. A király azon véleményben, hogy már jobban van, a nála panaszon levő kunok felé tartotta kezét. Ezek előrohanak hogy megcsókolják a király kezét, mi mellett annyira megszorították kezét, hogy a királyon új fájdalom vett erőt, mely folytán meghalt.“ (1113 ²/₃ april.)

Succesorul seu *Béla II. (orbul)* muri în anul 33 al vieței sale (13 febr. 1141.) Despre cauza morții sale (II. 64.) ne dă ceva deslușiri slabe, spunându-nó că el a desperat în urma prea deselor casuri de moarte ce au obvenit în familia s'a și că fiind orb s'a urit foarte și a început a bea: alte isvoare însă despre aceasta nu fac amintire.³⁾

¹⁾ Thuróczy II. 63.

²⁾ «Incideret in gravem infirmitatem Agriae, ita ut omnes illi mortem imminero viderent.»

³⁾ Cronicarul mai recent Pethő zice: „Vak Béla végre meghala birodalmának 10. esztendejében vizi betegséggben.“ Thuróczy II. 64.) ne spune că: «vino largius uti coepit unde hydropis malo adfectus anno 1141 moritur.“

Despre fiul și urmașul seu *Géza II*, carele muri în etate de 31 ani (31 maj. 1161) nu știm nimic.

Fratele lui *Géza Ladislau II.* muri la 1 febr. 1162 fără de veste. Celcalt frate *Ștefan IV.* după istoricii greci¹⁾ fu înveninat de Toma doctorul seu.²⁾ E probabil că și *Ladislau II.* a murit înveninat dupăce ambii au fost folosiți spre ajungerea scopurilor infernale ale împăratului grecesc *Manuel I.* Ba e probabil că acestor machinațiuni a căzut jertfă și *Ștefan III* (3 maj, 1173.) *Manuel* dupăce sub firma succesiunii de tron luasă la sine în Constantinopole pre *Béla* fratele lui *Ștefan*, ne-aflându-l de apt voi a-să mântui de el. Prea probabil deci că moartea repentină a lui *Ștefan* în urma căreia a ajuns *Béla* pre tronul maghiar se poate atribui machinațiunilor lui *Manuel.*³⁾

Despre *Béla III.* (+23 april 1197) nu știm nimic.

Fiul acestuia *Emeric* în a. 1203 era foarte mult bolnav din care cauză se năsuie ca fiul seu de 5 ani să fie încoronat și pus pre tron. Că de ce morb a pătimit, nu putem stătóri⁴⁾ Muri în 30 nov. 1204, fiul seu *Ladislau III.* încă ca copil la 5 maj. 1205.

¹⁾ Niketas Choniates 81. Kinnamos V. 132.

²⁾ Révai: „Stephanus IV. qui per ambitionem bellum movisset non necessarium calamitosumque Hungariae cum in arce zemléniense latuisset ultrifis furis exagitatus interiit.“

³⁾ Arnoldus Lubeeceus. „Rex vero interiit apotiatas ut dicitur, a fratre suo, quem de terra eiecet.“ Cronica aici în rătăcire, suspiciunea atinge mult mai tare pre *Manuel* — Révai: „Post victoriam obtentum ex dolore summo et labore, quem illi pugna peperisset, morbo tentabatur creavitque morbi vis in tantum, ut victus corporis et animi aegritudine, brevi excederat vita“ (Cent II. p. 625.)

⁴⁾ *Emeric* donând jobagiului seu *Laurentiu* pământul numit *Bokha* din ctt. *Șopron* zisă următoarele (*Fejér*, Cod. Dipl. II. 346): «ex quibus (meritis) primordialiter decrevimus enarrandum quod cum in marmorisio tempore venationis venatum ivissemus, noster ecus velociter cursitans subitus nos cecidisset, ipse *Laurentius Comes* solus superveniens a morte tali turpissima et amarissima invocato Dei auxilio nos liberavit et per ocum eundem tam male fuit vulneratus, quod infine amissionem manus alterius est perpressus. Poate aici și are și morbul lui *Emeric* începutul

Andrei II. se bolnăvi în decursul expedițiunii sale cruciate; mulți zic că ar fi fost înveninat. El însuși zice în epistola trimisă papei Honoriu că i-au dat venin, dar luând contra venin de atunci e foarte morbos. Muri în etatea de 60 ani la a. 1235. Doctorul său *Filip* fu *italian*. Acesta a ajutat văduvei lui *Andrei* de a fugi noaptea cu soli germâni în a. 1235.

Fiul acestuia *Béla IV.* căzu în un

morb greu de supărare după fiul sou *Bela* carele muri la a. 1269. Între altele ne spune el singur, în rugarea îndreptată către preotul din *Strassburg* în interesul sântirei preotului bosniac *I. Teutonicus*, că și el numai în urma puterei miraculoase a acestui bărbat s'a putut scula din mortul greu ce 'l coplesia.

(Finea va urma.)

V. Rebrean.

OARE SĒCUI SUNT MOȚII?

(Finea)

Numirile de munți și ape încă-s de origine slavă ori română d. e. *Cucurbeta*, *Găina*, *Vlădeasa*, *Ruginoasa*, *Calineasa*, *Vêrvu-vêrvului*, *Căpățina*, *Părăul*, *Spurcat*, *Izvorul-Cepelor*, *Fundul. Părăul-Galbîn* etc. Eu susțin de deosebit atrăgătoare împrejurarea, că pecând românii ardeleni numesc vitele cu termini ungurești pr. *Bodor*, *Csákó*, *Virág*, *Rózsika*, *Sugár*, *Csendes*, *Jámbor* etc. pe atunci Moții nu o fac aceasta. Numirea vacilor și a boilor la Moți e română d. e. *Păună*, *Murgă*, *Proastă*, *Mândruță*, *Virae*, *Albuță*, *Șireancă*, *Florică*, *Boiană*, *Deman*, *Bocșan*, *Bălan*, *Pădurean*, *Codalbul*, *Lenesul* etc. etc.

Din nomenclaturea locurilor apare fără îndoială, că românii sunt primii locuitori ai acelor părți muntene; ei au numit hotarale, munții și apele: și în genere ducând o viața mai restrânsă n'au fost espusi influințelor esterne la romanisarea terenelor. Tot astfel ei n'au fost mai mult alterați în datine și în limbă.

Dacă în acelea ținuturi ar fi existat colonii sêcuiești mai însemnate, și dacă acestia ar fi fundat comunele acelea muntene fiind depusă în mânilor industria de lemne și de baierit: atunci am da de urme sêcuiești nu numai în limbă ci și în datini și în numirea locurilor.

Numirea locurilor le susține poporul

român chiar așa precum le și găsește. Ungurul în genere le prefacă acelea după regulile fonetismului dar încă le susține. Luând și răsfoind lexiconul localităților ardeleni, ne vom convinge, că românii numai în casurile cele mai rari au făcut schimbări în numirile ce le-au fost acceptat. Multe comune ardeleni au și astăzi numele unguresc. Numele date de Unguri mai nainte, și astăzi le susțin — românii — în onoare.

Contopirea alor doae elemente pe unul și acelaș teren, nu s'a putut face fără lupte, mai ales fiind-le și religiunea deosebită. Aduc numai un esemplu. *Boița* din comitatul *Hunedorei* e o comună băieșească mică, colonisată de nemți. Locuitorii ei îs băieși, de religiunea rom. catolică. Din colisiunea limbei române și germane s'a născut o limbă foarte șoadă, etă-o! *Schau Mari!* ob dacă vine vaca von ciurdă? *Mari*, caută dacă vine vaca din ciurdă?!

Chiar din aceasta colisiune a provenit o datină, care nu o aflăm nicăirea între români. În ziua de *Sta Maria* (8 Sept. st. n.) baieșii tineri imponcază un berbêco cu tot felul de pantlice, înaintea lui pun musicanți și jumblând din casă în casă joacă. Mulțimea de pro drum strigă continu: „*Kirvai la berbeco!*” Ei așa numesc și serbătoarea. Obiceiuul îs aro

originea de acolo, că când nemții s'au gătat clădirea bisericeii, au tăiat un berbeco ca jertfă de bucurie. De atunci ei serbează în tot anul srbătoarea berbecelui. Din Kirchweicho-ul de atunci s'a făcut Kirvai la berbeco (Vezi Teofil Franc Rot. la Moți și Istrieni p, 79—80.)

Cu aceasta luptă a românilor ne întâlnim pe tot locul, unde ei întâmpină ceva influință maghiară mai însemnată. Aceasta cu deosebire o putem experimenta dincolo de granițele Ardealului. Eată și din aceasta limbă câteva exemple:

A venit árvizul și nyi-a dus borshordoiele. Mergem pe drum cherestul. Unde să ne tălăluim? Hai să bäsăduim. Hai să bem aldămaș în Șinuța. Aceasta influință o arată și grecismul în limba României, eată un exemplu: Spune la evghenestao che a venito sulziaris Trufandaki la heretismos.

Colisiunea cu slavii a produs în limba română o mulțime de elemente slave apoi alte sufixe și atribute, pe cari românii nu le pot extirpa.

Dacă industria de lemne ar fi fost în mâinile săcuilor, ei în colisiunea cu românii ar fi lăsat elemente de numiri de recuise etc. cari și astăzi ar exista între munții Campenilor. Înzădar căutăm însă la Moți atari numiri de recuise și alți termini tehnici.

Să dă cu părere, că Sécuii colonizați aici au aparținut bisericeii calvine.

Peregrini sênguratici afirmă, că în podul bisericeii din Albac și astăzi s'ar găsi cocoșul de aramă ce a ornat turnul. Trecerea lor probabilă să se fi întâmplat cam pela mijlocul seclului trecut. Dacă Sécuii colonizați ar fi fost calvini, atunci colonizarea nu s'ar fi putut întâmpla la nici un cas mai curund, decât la finea seclului al XVI sau la începutul secl. al XVII-lea. Aceasta colonizare nu s'a putut întâmpla, pentru că locuitorii din ținuturile Cămpenilor joacă o rolă însemnată în uniunea religioasă din 1698, făcând reșcoală contra aceleia și Sofroniu. Acest popor a fost mai puțin aplicat la acceptarea uniunii religioase.

Nu se poate presupune, că Sécuii colonizați abia în decurs o sută de ani să treacă print' o astfel de reformă încât să li se nimicoască limba, naționalitatea și religiunea, apoi deodată cu religiunea nouă să devină așa de bigoți, încât mai bine să fie gata a se răscula decât a accepta religiunea gr. cat.

Urgia contra maghiarilor încă ș'a luat avânt mai întâi între Moți. De aci Horia și Cloșca la 1784 au pornit rebel de estirpare contra Ungurilor. Țin de imposibilitate, ca o colonie ungurească în decurs de un secl și jumătate să și uite cu totul de trecut și de tradițiuni, apoi să nu nutrească atâta simpatie față de tradițiuni încât să fie gata a începe rebel de cutropire contra fraților săi delăsați.

În sênguratecele datine ale poporului muntean descoperim amintiri balcanice, cari is în us preste tot locul la români. Poesiile lor de nuntă, de srbări și de alte ocațiuni difer întrucăva în formă, dar esenția e una și aceeași. A descoperi în ele ceva influință sécuiască nu se poate nice chiar prelângă cea mai mare scrutare. Potem găsi unele cuvinte ungurești, cari însă nu se pot considera nice de influință sécuiască, dar nice se pot atribui numai Moților, după ce acelea-s tesauze comune ale limbei poporale. Atari cuvinte is tipou (ezipó), gazdă (gazda), cătană (katona), resteu (eresztő), iziclean (izetlen), Beclean (Bethlen) etc. Clăcile ce-s în us la Moți încă nu-s de natură sécuiască. Am arătat deja, că clăcile nu-s proprietăți sécuiesti, căci ele au fost introduse între ultimii prin români: aceasta apare din împrejurarea, că ele fiind la români generalizate, între Unguri să folosesc numai acolo unde ei is în coatingere cu românii, de altcum Sécuii fiind un popor liber, nice că le-au putut introduce după ce elo se consideră ca robote.

În aceasta ceștiune e deamă de atențiune împrejurarea, că pânăcând claca la românii ardeleni se consideră de o muncă voluntară și grătuită, pe atunci

la Moți ea¹⁾ înșamnă și muncă de robote iobăgești. E fără îndoială, că Moții au susceput aceasta însemnatate a clăcei cu ocaziunea peregrinării lor și astfel au adus-o aici cu ei. Dacă ea ar fi la Moți un împrumut reciproc, n'ar însemna la nice un cas muncă robotă, pentrucă la Săcui n'a potut fi vorba de atari prestațiuni iobăgești,

Până aci am atins din întreg împrejurările, momintele și datele cari esclud ființa săcuiască a Moților.

Acuma voi amentii câteva mominte cari esclud orice dubietate față de influința săcuiască asupra Moților.

La Moți există «îmbărbățirea fetelor»,²⁾ chiar așa ca și la Săcui. La Săcui trece ereditatea la partea bărbătească — dacă are fiu — ear sora fiului respectiv nu poate face pretențiuni, decât la măritatul acomodat statului (rangului). Dacă Săcuiul n'are ficior fără numai fată, atunci conform legii săcuiesti vechi fata devine îmbărbățită, adevă dechiărată de succesora.³⁾

Această îmbărbățire o găsim și la poporul muntean. La acest popor numele de familie trece din erede în erede. Uneori bărbatul își perde acest nume de familie, luând pe acela al femeii ce a luat-o în căsătorie.

Dacă din vr'o familie se stânge cu totul ramura bărbătească, ereditatea și numele trec la partea femeiască; cel — ce se căsătorește cu atare femeie — mutându-se în casa și averea ei — încăș perde numele și-l primește pe a femeiei.

Despre atare bărbat poporul nu zice,

¹⁾ Slavul: tlica, bulgarul: tluku; în limbile slave nouă vine înainte pe totlocul. La români are 2 înțelesuri a) să face gratis oamenilor mai respectați d. e. preotului etc. ori oamenilor mai săraci, ca să-i ajute; ca clacă ei ară, seceră, săpă, îmblătesc etc. muierile torc, țes, b) ca prestațiune iobăgească s'a făcut în anumit timp și în anumită măsură domnilor de pământ. Acest înțeles e general în toate părțile ardeleni.

²⁾ Franc-Candrea: Românii din munții apusenii p. 115—116.

³⁾ Szabó Károly: A székelyek régi törvényei és szokásai. Erd. Muzeum Egylet kiadványai 1887. 243—255.

că s'a însurat, ci că s'a măritat. El ica numele femeii și respectiv a socrului ei pentruca să nu se stângă numele succesurului. Dacă un atare bărbat e din alt sat măritat, consătenii noi îl numesc venetic și nu poate ajunge ca reprezentant al cauzelor comunale, decât după o portare morală bună dovedită în un timp îndelungat.

Poporul muntean nu și-poate validată aceasta datină cu vre-o lege.

Datina dară nu să basează pe ceva legi, ci ea e un us strein importat.

Eu cred — că ea e influință săcuiască, dupăce nu știu alt ținut afară de săcuiime, unde ar po.ca exista.

În Ungaria murind vr'un nobil fără succesur de genul barbătesc, în bunul lui redat coronei. nu putea fi numită fată de erede decât la preînaltul ordin regese. Acest drept în Săcuiime nu l'a potut exercita regele, dupăce în regularea eredităței nu era el competent; și bunurile rămase nu treceau în stăpânirea coronei nice prin întreruperea succesurilor și nice chiar în cas de infidelitate (vezi pag. 245 din opul amentit alui Szabó K.)

În genere nu se poate proba, ca acest drept legal de ereditate ar susta undeva între români, cu atât mai vartos între Moți, cari nu locuiau pe realitățile lor ci pe a-le erariului. Datina dară o fără îndoială o influință streină.

Este în Vidra inferioară un cătun din câteva căsi numit: «la nemniși» care ne arată fără îndoială, că locuitori lui de oarecând au fost nobili; probabil chiar săcui colonizați. Atari grupe mici de Săcui împrășciate printre munți au și potut exista. Aceasta ni-o argumintează multele nume de botez de printre Moți. Cu ocaziunea unci asentieri din Câmpeni mi am înșămnat o mulțime de atari nume ungurești, precum: Radák, Aranyósi, Enyedi, Beresónyi, Dávid, Molnár, Pap, Zsoldos, Vas, Gombos, Mikes, Hontes, Boneza, Szóts, Sánta, Péterlaki, Bogáti, Kis, Okos etc. Din colecțiunea de nume alui Franc-Candrea notez următoarele: András, Basa, Barkás, Bálos Barna, Bibarez, Belle, Buda, Balla, Bajkó, Belei,

Bogyó, Boka, Barla, Csorba, Kondor, Kabós, Katona, Domsa, Darabant. Farkas, Fodor, Gara, Gálfi, Gyurka, Gyulai, Gróf, Gábor, Gombos, Haragos, Zsoldos, Gyula, Lázár, László, Miksa, Mákra, Mara, Méra, Mandula, Páska, Potko, Palkó, Rigó, Szóts, Suba, Sipos, Tatár, Törös, Tisza (Tisău), Villa, Vinczellór, Verzár, (nume armenesc.) Între aceste nume de bună samă sunt și mulți Săcui.

Deși am arătat că nu la tot numele ungurese poate fi vorba de ungar romanizat, totuși trebuie recunoscut, că în cazurile de sub întrebare ocure multe nume săcuiești, cari prin coatingerea nemijlocită cu români, au ajuns Moți. Atari nume is Barna, Bajkó, Belle, Bibarez, Balla, Kabos, Gyulai, Darabant, Sánta, Páska, Tatár, Sipos. Mikes, Miksa etc. Prin o scrutare mai fundată s'ar putea arăta mai multe accepțiuni de nume săcuiești.

Din aceasta împrejurare reesă, că în anumite timpuri s'au colonizat unele familii din Săcuime printre munți; fiind însă numărul lor mic n'au putut desvolta vr'o rezistență și astfel în decursul timpului s'au predat uitând cu totul de tradițiuni, dar susținându-și numele. Aceasta reformățiune e tare simplă și naturală. Cunosc mai multe familii, în cari tata mai frânge limba, copii însă pentru unguri n'au nici o valoare. Ei s'au contopit atât cu privire la religiune, cât și la limbă.

Săcuii, ce se coloniază printre români, învață în scurt timp limba acestora, ear dela o vreme se desvață de limba lor maternă; copii în lipsa bisericei proprii se botează la preotul românesc și așa copiii devino dela naștere român.

Înainte de aceasta cu 14—15 ani am vizitat ca inspector, școalele din Offenbaia și m'am convins că copii de ungar vorbesc limba ungurească în un ton strein, chiar ca când învață copii de român a grăi ungurește. Deși ungurii din Offenbaia is'aveau biserica și școala lor și deși formau o grupă mărișoară, totuși erau pe calea valahisărei din motivul, că industria de băi sta baltă, ear ungurii fiind

lăsați pe mâna sorței: vorbeau în continuu românește.

Dacă băioritul nu se punea în mișcare, și dacă statul nu se îngrija de instruirea corespunzătoare, ungurii pe acolo se contopeau cu totul, și în câteva decenii nu și mai susțineau din tradițiuni decât doară numele. Elementul român purcede astfel numai față de unguri ei și față de nemți. Între numele de familie muntene sunt și o mulțime de nume germăne, cari de bună samă au ajuns între români pe calea valahisărei. Atari îngrijiri despre poporul săcuiesc, din cari vedem și esoriăm, că ei se trimet ca lucrători printre munții locuiți de români, ori doară și pe Câmpia: însă nimieci adevărată a Săcuilor. În atari cazuri valahisarea progresază cu pași foarte repezi. Pe atare cale în timp de 50 de ani săcui se pot nimici cu totul.

Acea încă e faptă, că căsile săcuilor cu a Moților samănă în multe privințe. Poarta săcuiescă se găsește prela Moți chiar astfel ca și soprurile de fân; în îmbrăcăminte încă au ceva comun. Moții poartă cămeșa în cioareci ca și Săcuii, pieptarul lor încă e săcuiesc.

A deduce din acestea uniformități, că Moții ar fi Săcui valahisați, ar fi un lucru prea cutezător. Românii împărășiați printre munți au fost avisați în prima liniă la industria de lemn. În timpul colonisărei pădurile erau colosali de mari, din acest motiv românii au fost avisați mai mult la industria de lemne, decât la prăsirea vitelor, pentru susținerea cărora — în urma pădurilor colosali — nu dispuneau nico de atâta pășune câtă o au astăzi. Deși prăsirea vitelor a jucat în munți tot-de-a-una o rolă însămnată, totuși ocupățiunea principală a românilor munteni a fost industria de lemne, ear prelângă vite s'a potut continua cu înlesnire.

Moții au fost tot-de-a-una măestri buni de lemn, și astfel ei s'au învêrtit prin ținuturi mai îndepărtate atâtea lucrători cât și ca vânzători de artiele din industria de lemn. Edificările muntene erariali precum și cele necesari lucruri

băiește, le-au făcut tot ei. Lucrătorul muntean dară a dispus de un orizon mai larg, simțul lui figural a fost mai dezvoltat. Ceeace i-s-a părut bun, a și pus-o în praxă.

Cu ocasiunea umblărei în coace și încolo a potut da și de forma porților săcuiești ori doară acelea le-a făcut din invențiunea s'a propriă. Purtarea cămeșei în modul arătat ne vine înainte numai la Săcui. ci și la Sași, ba pe mai multe și la români. În Mica România cu deosebire, cămeșile se poartă ca și la Moți. Dacă acest port nu l'au adus din Macedonia, apoi l'a acceptat de undeva în decursul peregrinării.

Împrejurarea că clădirile is identice atât la Moți, cât și la cialalți locuitori munteni: eschide înmediata influință săcuiască. Dacă aceasta ar fi influință săcuiască înmediată, atunci ea ar aparea în o măsura mare atât în limba cât și în datinele precum și numirile de comune și de hotare a-le Moților. Unilateral Săcuimea numai în cestiunea clădiri-

lor n'a potut avea atâtă înriurință asupra tuturor munților.

Din cele espuse până aci — comparându-le toate — obținem rezultatul, că poporul moț din munții Cămpenilor nu-i de origine săcuiască și că dară Moții nu-s Săcui.

Găsim însă la dē și înriurință săcuiască, ce se validează mai ales în obiceiul *îmbărbățirei* sexului femeese.

Datina aceasta, precum și împrejurarea, că între numele de familiă moțești ne vin înainte și nume săcuiesti ne fac a conchide, că în munții Cămpenilor în timpurile mai vechi s'au întâmplat pe rând colonisări mai mici, cari însă s'au valahisat în scurt timp. Cei contopiți astfel, ș'au susținut numai numele, ear' cu ocasiunea succesiunii și datina, care cu privire la ei e de tot momentuoasă și vitală și care datină s'a dovedit de rațională și față de românii munteni.

Grigoriu Moldovan.

CUVINTELE ROMÂNE ÎMPRUMUTATE DE LIMBA MAGHIARĂ.

De: dr. Iosif Szinnyei.

(Urmare.)

Parapács, perepács, (parapác, parapáty, perepáty) Săcuime Tsz. Vadr. Nyr. IV. 336. IX. 175, etc. o. Tsz.) — rom. *pripă*: festinatio, properatio, celeritas; hâte, précipitation (Lex. Bud. Cihac.) Cuvîntul *parapács* s'au e compus din derivatul *-as* al *ceestua*, s'au e compoziție săcuiască. În dicționarele ce 'mi stau la dispoziție nu se găsește ce o drept cuv. derivat **pripăș*, dar aceasta după analogia cuv. *luntre-luntraș*, *suta sutaș*), se poate presupune ușor. Forma maghiarisată al acestuia ar fi apoi *părăpás*, s. *pêrêpás*. Tot aceasta s'a potut forma și din cuv. **parapa* sau **perepa* format din rom. *pripă* cu sufisa adiectivală *-s*. Ce se ține de transformarea lui *-ás* în *-ács* v. *virgás* > *vir-*

gács, *korás* > *korács*, *forgás* > *forgács*, etc. ear' cu privire la *cs* — *ty* v. *háporcs* > *háporty*, *hoporcs* > *hoporty(agos)* etc. etc.

Paril (Hétfalu Nyr. V. 377) — rom. *perit*: pallens, pallidulus; blass, bleich (Lex. Bud.) = lat. *peritus*. Rom. *perit* a luat în magh. forma **paril* care fu leagă-nul verbului (meg-)paril (v. *kószilt*) (Nyr. XXIII. 348.)

Perenga (Moldova, Késze. Nyr. VI. 374.) — rom. *părăngă*, *părîngă*: bâton, baguette à crochette, croc (Cihac.)

Pereputty. Szarvas îl crede ca copia cuv. rom. *pripăș* „fetus, fetura,” Alexi ca cuv. slav *probok* „kind” (Nyr. XIX. 97. XX. 133.) Nice una din acestea nu o probabil. La părerea primă se opune

schimbarea silabei *-pac*, în *-putty*, la cea din urmă trecerea părții începătoare a cuvintului în altă categorie de suneto o greutătea ce se opune acestor păreri. E de însămnat încă că în cuv. *pereputty* și în ținuturile unde vorbesc cu o timpit, înca folosesc *e* din care cauză eu mai probabil aflu că acesta încă a fi ceva agemănătură cum e d. e. *reze-ruza*, *retye-rutyta*, *retye-mutyta* și *retye-putya* (Nyr. XV. 237. Nográd-Tolmács) etc. Trebuie să însămnăm încă, că acesta nu are numai însămnarea «familia, progenies, proles» etc. ci și „cok-mok“ (meștocuș. v. Nyr. IV. 181. ett. Sopron Horpács și v. încă *pereputyostu*: «cu toată treabă» ținutul Tata Nyr. V. 474. esplicarea ultimă nu e destul de chiară.)

Picigál (ett. Szatmár Nagybánya Nyr. XIV. 525.) — rom. *pițig* (-are, -at): pincer, piquer, picoter (Cihac.) Cu formațiunea maghiară.

Picigus (ett. Szolnok-Doboka I. Muzsi Malom — rom. *pițiguș*: mėsange (Cihac.)

Pintinok (Hétfalu. Paul Király), *pintinó* (?) Tatrang Nyr. II. 523) — rom. *pintenog*: equus habens pedem albe sparsum, der weisfuss (Lex. Bud.)

Pitonka (ett. Szetmár Nagybánya Nyr. XIV. 524.) rom. *pitâncă*: boletus bovinus, kuhpilz (Lex. Bud.)

Pityóka (Sėcuime, Tsz. etc) rom. *picioică* t. a. (Lex. Bud.)

Plinál (Bukovina. Nyr. VI. 525) — rom. *plin* (-esc): remplir (fig.) accomplir. compléter, realiser, exécuter (judiciairement) etc. (Cihac)

Plop (ett. Hunyad Lozsád. Nyr. XXII 502, XXIII. 143) — rom. *plop* (= lap. *ploppus*; ital. v. *pluppo* etc.) populus, pappel (Lex. Bud.)

Podbál (Kapnikbánya și țin. Nyk. II. 379.) — rom. *podbal*: tussilago farfara, huflattich, brandlattich, rosshuf (Lex. Bud.) De origine slav.

Poján (Hétfalu. Paul Király) — rom. *poiană*: pratum in mediis silvis, eine wieso mitten in walde, clairière. petite prairie situéo dans une forêt (Lex. Bud. Cih.)

Polékla (ciang. moldov. Nyr. X. 204.) — rom. *poreclă*: t. a. (Lex. Bud.)

Pomána (Marosvásárhely Nyr. X. IX. 428; ett. Csik Nyr. XII. 235. ett. Háromszók Uzon Lud. Erdélyi etc.) rom. — *pomană* (Lex. Bud.) De origine slav.

Pongár (ett. Sėlagiu Nyr. VI. 473.) — rom. *pangal*: comptoire une église — grec¹ nou *μπαγκάλι*, *μπαγκάρ*: bane creux ou l'on peu mettre qch. (Cihac.)

Poronty — rom. prune (Nyr. XV, 565. G. Alexi.)

Potlogár (Bucovina Nyr. VI. 525.) — rom. *porlogar*: savetier. vagabond, che- napau, eseroe, filou (Cihac.)

Pozsár (Kapnikbánya și țin. Nyk. II. 379, ett. Szolnok-Doboka Domokos Nyr. IX. 427.) — rom. *pojar*: grand feu, incendie (Cihac.)

Prikulics [*pirikulics*, *pirkurics*] ett. Kisküköllő Szőkefalva Nyr. XV. 284, ett. Háromszók Vadr. 367; ett. Brașov. Bácsfalu Nyr. III. 564. Hosszufalu Nyr. IV. 557) rom. *priculici*, *preculici*, vertumnus, qui se in diversa animalia transfigurare novit (Lex. Bud.) De oridine slav. (Nyk. XII. 111. Edelspacher.)

Primál (Bucovina Nyr. VI. 525.) — rom. *prim* (-esc, -ire, -it): accipio, accepto, (Lex. Bud.) cu formațiune maghiară

Primár (?) (ciang. mold. Nyr. III.) = lat. *primarius*.

Puca (*pucu* Tisza-Dob Nyr. XX. 432) vulva v. penis infantum (Sėcuime. Mih. Kiss etc. Tsz.) — rom. *pută*: parties naturelles de l'homme et de la femme (Cihac.)

Puj (Mold. Ciang. III. 5. X. 152. 204.) — rom. *pui* (= lat. *pullus*) 1. pullus, 2. granum (Lex. Bud.)

Pulya (v. Nyr. XVI. 69. G. Alexi) (*Pulyka* — nu e luat de la români ci de la slavi. v. Nyr. XVI. 70. 129. 181, 220, 222.)

Pujkuca (ett. Hunyad Lozsád Nyr. 502. XXIII. 143.) rom. *puicută* (Cihac.)

Punga (Kalotaszeg, Zsobok I. Mellich, Szolnok-Doboka Apa-Nagyfalu Nyr. XIII. 331; ett. Kisküköllő Szőkefalva

Nyr. XV. 144 etc. v. Isz.) — rom. *punga* : bourse, poche, sac (Cihac) v. Nyr. XIV. 201. 320. G. Alexi.

Purecsa (ett. Udvarhely Mih. Dezsi) — rom. *purece* (= lat. *pulex*,) v. Lex. Bud.

Purga- (*málé*) (Kapnikbánya și țin. Nyk. II. 379.) — rom. *pârgă* : primitiæ, die erstlinge (Lex. Bud.)

Pusztia (Săcuime, Mihail Kiss, L. Erdélyi ș. a.) — rom. *пустie*, de origine slav. (Lex. Bud.)

Putéria (ett. Szilágy L. Bereczky ett. Háromszék Uzon L. Erdélyi, Csik-Rákos, Dobos A.) — rom. *putere* : pouvoir, puissance, valeur, force etc. V. *pot* (*putere*, *potut*) = lat. *pot-* (*potest*) V. încă rut. *puteryja* »gewalt» din rom.

Putina (ett. Bereg. Dercou Nyr. XX. 432) ett. Maramureș A. Nagy Nyr. X. 477, Kapnikbánya și ținut Nyr. II. 276, ett. Szilágy Eug. Zoványi, ett. Szolnok-Doboka Nyr. XVII. 316. Székely-Nyr. VIII. 525) — rom. *putină* : putton (Lex. Bud.) E de origine slavă și e prea posibil că pre conta slăvimei a sosit în dialectele noastre.

Putregáj putrigój (Nagybánya IX. 567, Kapnikbánya și ținut Nyk. II. 374; Ardeal v. Tsz.) rom. *putregaiu* : lignum putridum (Lex. Bud.) Rădăcina e *putred* = lat. *putridus*. (Nyk. XII. 108. Edelspacher)

Radina (Săcuime Tsz. etc.) — rom. *rodină* : présents que l'on apporte à l'accouchée (Cihac.) De origine slavă.

Ramasz, ramaz (Săcuime Nyr. V. 474, Hétfalu Nyr. II. 523; III. 373, XXII. 48.) — rom. *râmas* : Budenz (M.N.Sz. 667) crede că cuv. original ar fi rom. (*ram-*) derivat*) dar pre lângă originea română a aceluia nu vorbește numai împrejurară că 'l găsim numai la săcuiei ei și cuvîntul următor cu care sigur că e în legătură.

Ramasica (I. Rozsondai) — rom. *rămasiță* : rest (Lex. Bud.)

Refujál (Bucov. Nyr. VI. 525) —

*) Ce s'ă ține de cuv. *ramaty* comunicat de prin ținutul Győr (Nyr. VI. 325) și pre care Budenz încă 'l amintește aci, vezi cuv. *ratymat* (Nyr. II, 276.)

rom. *răfu* (-esc) : compter avec q., régler, clore, solder un compte (Cihac.) Cu formațiune maghiară.

Rendás (Ciang, Mold. Nyr. X. 204.) — rom. *rîndaș* : valet, serviteur à tour de rôle et puis valet d'écuire, de cour, de cuisine etc. en general (Cihac.)

Rezsil (ett. Brașov Tatrang II. 523) — rom. *rîz*. Sau din acesta sau din formele cu rădăcină *rîd-* s'a format verbul *rezsit*. Cu privire la- *il* v. *esomozil*, *pacil*, *paril* etc.

Rígójás, (zsigolyás) Săcuime Kriza, ett. Udvarhely Vadr. *rigoja bolond* — (ett. Udvarhely Vadr.) *rigoja gyermek*, *rigoja ember* etc. *rigolyár* (glumește — ett. Háromszék Mny. VI. 347) despre care M. Kiss zice că nu e același ci : hazartează, s'ă întrece : *reguláskodik*, (Berecsényi NySz.) — rom. *regulaș* : 1. regularis; 2. petulans, protervus, libidinosus, pervicax (Lex. Bud.) cu formațiunea -s luată din l. maghiară format din *regulă* (= lat. *regula*) între cărui însemnări în locul a treilea găsim în Lex. Bud. *libido*, *protervia* *petulantia*.

Rógál (Bucovina Nyr. VI. 525) — *rog-* (= lat. *rogo*.) Terenul pre unde e lățit acest cuvînt ne spune că de la români e luat car nu din l. latină.

Rogozsina (Hétfalu Nyr. II. 523. III. 373.) — rom. *rogojină* (Lex. Bud.) De origine slavă V. *rogasz* (ett. Zala Alsó-Lendva și țin. Nyr. XIII. 332.) — sîrb. croat. *rogoz*.

Rójba (ett. Breșov Tatrang Nyr. II. 524) — rom. *roib* fem. *roaibă* : roux, rouge, rougeâtre, baillet alezan (cheval) = lat. *rubeus* (Cihac) Nyk. XII. 108 Edelspacher.

Róska (ett. Háromszék M. Ny. VI. 347. 358; Vadr. 162.) rom. *roșcă* : rougeaud, rousseau (Cihac) Nyk. XIII. 108 Edelspacher. V. *riska* (luat de la slavi.)

(*Rúd, rud* (Ciang. mold. Nyr. III. 2. X. 204, Gav. Szarvas și Bernat Munkácsi zice că ar fi din rom. *rudă*. Eu însă nu sum de părerea aceasta, căci 1. în dicționarele române cuvîntul nu notează, „o tablă de pămînt“ ca cel maghiar; 2. căci acesta noțiune s'a potut forma și

chiar în l. maghiară d. e. *mérő-rúd, föld-mérő-rúd* etc. (Nyr. XVII. 576); 3. căci rom. *rudă* în l. maghiară ar fi trecut în forma *ruda* ear nu *rúd*. Cuvîntul *rúd* a cărui origine germăną nu e imposibilitate (v. Nyk XVII. 106) de la noi a trecut în l. sîrbă unde luînd forma *ruda* a trecut la români unde s'a făcut apoi *rudă*.)

Siska (Hétfalu Paul Király) — rom. *șișcă*: incantatrix (Lax. Bud.

Sod: rom. *șod*: 1. lächerlich, wunderlich, spassig, curios, possenhaft 2. hanswurst, harlekin (Lex. Bud.) bizarre, baroque, fou, ridicule, sot (Cihac.) Simonyi e în rătăcire când cugetă că cuv. *sod* ce obvine în codicele de Érsekújvár însamnă «urit» (A magyar nyelv pag. 119); l'a sedus poate împrejurarea că cuv. *șod* e în legătură cu *czwuff* (csuf), dar acela încă nu a însămnat atunci «csuf» (urit) ca azi ci după Ny.Sz. 1. ludio, schauspiel, 2. illusor, jocosus; gaukler, spassmacher, 3. lubricum, hohn, spott, 4. jocosus, ridiculus; spassig, lächerlich. Și că în locul amintit *czwuff* nu notează «urit» ne arată și împrejurarea că mai jos între însușirile omului găsim pasagiul: «*rut* (= rut) *es goromba mykent zamar.*» Esemplul celalalt «*sod ördög*» încă nu însămnează „urit” ci după cuv. romănesc: glumeț ne-bunatec, șirt,¹⁾ sau dedus din acestea: »viclean, înșălător” cari le putem atribui și lui *sod* cu noțiunea primă «astutus, versutus; heimtückisch.” — Cu cuv. *șod* ne mai întălnim încă în un loc anume (după Aron Szilády Rell K. V. 351) la pag. 176 din codicele latin cu glosă maghiare din secolul XV. sub nr. 98 în biblioteca universității din Pesta: „*sod nunc multi sunt natura ioculatorum sodh, qui semper volunt comedere de alieno et nunquam de suo.*” Szilády zice: »A mennyiben a latin szöveg az evés fogalmát is össze látszik vele kötni, meg kell említeni a Székelységen

¹⁾ Că aceste titule după pricepera secolului de reformățiune se covenau «dracului» (precum și azi este după pricepera poporului) ne-o dovedește vas'a „literatura dracească” (v. între altele Roskoff G. Geschichte des Teufels; Osborn M. Die Teufelliteratur des XVI. Jahrhunderts). Amintesc că rusescul *șută dia.* = „drac” (Miklosich Etyv. W.)

s Nagyunságion divatos *szodé* szót is mely falánkot, mohót, torokost jelent.” După cele de sus știm că și aceasta e rătăcire; *sodh* nu are nimic a face cu *szodé*. Noțiunea amintită sub nr. 2 ne chiarifică, că jucăușii porocliți cu numele de *sodh*, au fost nește teatraliști, comedianți, harlekini¹⁾ Iacă *un dat din istoria culturalei*! În vechime lângă *regös-i* (*regus* 1347 febr. dipl. 2.) *igricz-i* se numărau și *sod-i*. *Regös-i* făceau petrecere strămoșilor noștri cu cântecele, *igricz-i* cu muzica și *sod-i* cu comediile lor. *Regös-i* au fost la tot casul maghiari; numele lor înca ne-o arată aceasta, precum și împrejurarea că majoritatea poporului maghiar nu pricepea decât cântece predate în limba s'a maternă, și numai acelea l' desfătau. Muzicanții *igricz-i* au putut fi și străini, ba deducând din numele lor cei dintâi au putut fi slavi (slavi vechi *igrăcă, igră, igră spiol*); dar și mai târziu or fi fost străini, căci maghiarii nu prea au avut mare talent spre muzica instrumentală. Figurațiile comediile etc. încă nu erau în natura maghiarului din care cauză putem presupune că »hanswurst-i» și »harlekin-i” celor vechi au fost chiar așa de străini ca și »Dummer Augusti.» E drept că nice în viața romăną greoaie și melancolică încă nu este mare aplecare spre acestea, dar după nume trebuie să deducem că aceia au fost romăni, din a căror limbă avem și cuvîntul. Acest cuvînt altcum și în l. romăną e străin

¹⁾ Codicele prețios a cărui edare o așteptăm de la Szilády Á. nu l'em văzut nefiind acasă; dar după alte glosarie și după comunicatul amintit trebuie să deducem că cuvîntul *sodh* e scris lângă »*joculator* carea nu însămnează alta decât »*joculator*» un-gurește «*sodh*» (V. glosole de Nemetújvár descoperite de L. Fejérpataki d. e. »*ecce homo vorax zabalo et potator vini*« iterum frustra *heyaba oratio digitur ad deum* etc.) Din aceasta tragem și deducțiunea că cuv. *sodh* nu este inintercalare mai târzie pe cum pot fi glosele de pre margini și de prin rînduri, ci e de-o-dată cu textul latin a cărui scri-soare ne arată secolul al XV-lea. De aici vedem, că acesta și *alator*, pe care l' aflăm în o diplomă de la a. 1440 (v. Természettudományi Közlöny 1894. 430) sunt cele mai vechi cuvinte împrumutate de la romăni.

luat fiind de la slav, (v. rus. *șută* : spassmacher ; usl. *șutec* : narr, bulg. *vșuten*, *vșatliv* : scherzend, spasshaft rut. *șutka* : scherz ; — litv. *șutaș* : possenreisser etc.) La noi acest cuvînt nu a putut ajunge de-a dreptul din l. slavă căci atunci ar forma *sut sau cel mult *sot, căci *t* final

al cuvintelor luate din slăvism tot-de-a-rămâne neschimbat, nu trece în *d*, pro-când acesta corespunde întru toate că cuv. român, din, care căusă acesta numai de acolo 'l potem avea.

(Va urma.)

I. C. Pop

COPIIUL ÎN CREDINȚA POPORALĂ UNGUREASCĂ.

(Traducere după originalul de Stefania Dorfler măritată Wlilocki.)

(Urmare.)

Până când durează curățirea naște-rei, muierea e spurcată. Curățirea sau însăși conform credinței populare din Kalotaszeg e veninoasă. Ungândusă cu scursoare vre un animal, acela pierе, frecând un arbore să uscă. Sunt muieri fermecătoare, cari pregătesc din ea un material, de care turbă atât animalele, cât și oamenii.

În urmarea acestora tot ce e infec-tat cu atare scursoare se arancă în apă sau se arde. Necurătenia muerei durează de regulă patru săptămâni, în care timp nu îi iertat a eși la uliță. Nu-i este ier-tat nice a scoate apă din vr'o fân'ână, pentrucă aceea sacă ; nu e bine nice să nutrească animalele, pentrucă acelea de-vin sterpe, nu e consult nice a culege fructe de pe pomi fiindcă aceia nu pro-duc altul.

Voind a coasă ceva haine, nu-i ier-tat să rupă ața, pentrucă să rupe noro-cul casei. Dacă muierea necurată iese din curte afară, câmpul va fi lovit de grindină. În câteva ținuturi a-le Ungar-iei de sud, dela bărbații ce se apropie de o atare muiere î-i ieu pălăria, și nu i'o redau pânăce o rescumperă cu bani la cas contrar respectivul va fi atacat de morb *reu*.

Dacă lipsa impune vre unei mueri încă necurățită a-să depărta de acasă, ea — mai ales în vechime — trebuia mai întâi să alerge la ușa bisericei și să o atingă de trei ori, și numai apoi potea

merge liniștită unde cerea trăbuința. Aceasta e prin comunele : Darócz, Zentelke și Bogártelke.

În multe locuri țin de „necurată“ nunumai pe muiere, ci și pe nou născut mai ales pânăla actul botezului. În multe părți pun copilul îndată după naștere spre *întărire* și *curățire* pe pământ de unde după câteva minute îl rădică tatăl său. Vechiul nostru etnograf Bartholomaeides (Not. com. Gómör, Leutschoviea 1808. pag. 444.) serie următoarele : „Natos infantes humi deponere solent, illos-que de terra levatos, patribus primum ulnis excipiendo praebent“. Acest us să susține mai a'es în comunele muntene și până în ziua de astăzi. Multor nou născuți li să pune în mână pământ și reevitate economice campestre. (Ipolyi 211.)

În Kalotaszeg, pun nou-născutul — mai ales când copii primi au morit — pe pământ și apoi luându-l de a colo, sapă pământul ca de un deget adâncime și îl duc să 'l aruncă în apă. Aceasta o face tatăl, care când aruncă pământul în apă zice : „Rêul să meargă, ear binele să rămână ¹⁾“

În multe părți tatăl să culcă lângă mamă imediat după naștere, crezând că prin aceasta atrage la sene necurățâ-nia copilului, care în urma acestei ma-nieri să ușuacează.

Aceasta datină e o reminiscință ul-

¹⁾ Wlilocki, A. d. Wolksl. d. Magy. pag. 4

timă din asa numitul *pat bărbătesc* (convade) adevărat de acolo că și astăzi e în us de a zăcea bărbatul — un timp defipt — în pat, firește în locul muierei.

Bastian Ad.¹⁾ explică acest us astfel că bărbatul ce zace pentru muiere, departă dela copil spiritele rele și-le conduce pe căi rătăcite.

Usul acesta la poporul unguresc din vechime îl putem conchide din următoarele exemple :

În câteva locuri din comitatul Bács-Bodrog îndată ce încep dorerile nașterii trag în un picior a muierei o ciobotă de a bărbatului; pe alte locuri pun sub dânsa o camesă bărbătescă, în care se naște copilul și cu care îl și învălesc.

În alte părți pun sub așternutul copilului cujma (căciula) bărbatului, lăsându-o acolo pânăcând să desleagă (binecuvântă) muierea.

Când predă moașa copilul la bărbat, acestuia nu-i iertată aibă la sine cuțit etc. căci la atare cas copilul va deveni asasin, având în buzunar bani e foarte bine, pentrucă copilul nu va suferi în viață lipsă.

La unele casuri, unii bărbați pun în busunar și bucate, ca copilul să aibă pâinea de toate zilele.

În prima scaldă a copilului să pun pe sama moașei și bani, mai ales când nou-născutul e ficior, pentrucă după zisa din Kalotaszeg: »ficiorul rămâne tot ficior, ear fata e sărăcie!« Scaldă primă o aruncă moașa spre un gard, sau spre un arbore; nou născutul fiind fată să aruncă pe ceva tufă de trandafir, ca fetița să fie frumoasă și la timpul său să n'aibă multă scurgere de sînge.

La paloți (un ram al poporului magiar) muierele ce vizitează morboasa, salută nou născutul astfel: »S'a acoperit cu rami de nuc!«

Săcuiancele salută astfel; »Să crești ca plopul, și să to întărești ca stejarul!«

E de însemnat că visita o fac numai neveste, cari la prima vedere a co-

pilului scuipeze de trei ori, ca să nu-l deocheze, mai salulând astfel: »Dzēju îl creasca spre bucuria D.-voastre,» sau: »Dăie Dzēju copilului Dvoastre vin, grău și fericire!« Numai în părțile munteno e datina, că bărbatul când i-să naște un copil plantează în amintirea lui vr'un pom, așa d. e. nuc, măr sau per; această datină se crede a fi acceptată dela alte popoare.

Dacă arborele plantat se uscă, copilul va muri. În Ungaria de sud e datină, că născând muierea în pace, plătește pentru vr'o rudă de genul femin repausată deja, o misă. Radina, adevărat prezentul de mîncări la muierea ce zace în patul nașterii, e în us la noi mai preste tot locul.

Dupăcum țineau în vechime pe copii pierduți de norocul casei respective, așa și astăzi țin norocos tot ceea ce vine dela copii nebotezați. Dupăcum am văzut mai sus, copii înainte de botez is necurați; cu toate acestea fărmeătorii îi folosese la scopurile lor fărmeătoare. Sunt oameni, cari au bale veninoase, ce produc unde vin în atingere cu corpul anumite bube rele, și cari se pot cura numai cu bale de a copiilor încă nebotezați. Durând pe mamă țitele, acelea le curează cu bale de a copilului (Wislocki pag 74.) Ranele necurabile se vindecă cu meconiu, adevărat cu primele escremente a-le copilului. Dacă acestea se uscă și se prefac prav, acesta se presără preste rană, care se vindecă. Dacă cineva fură învălitoarea leagănului unui copil, cu aceasta deodată i-a furat și norocul copilului respectiv; îngropând aceea învălitoare în grajd, vitele se vor spori în grad mare. Din mațele, unsoarea, placinta și din pravul copilului mort înaintea de botez — conform credinței poporului unguresc — pregătesc strigoile așa numită unsoare sburătoare (Ipolyi pag. 431.) Dacă aprind degetul cel mic a copilului născut mort, toți cei-co privesc arderoa lui adorm, afară de cel-co îl ține în mână.¹⁾ Dacă cineva

¹⁾ »Zur vergl. Psychol« in Zeitsch. f. völkerpsychologie de Lazarus-Steinhal 5. pag. 153.

¹⁾ Vezi pag. 155 din opul lui Varga intitulat: »A babonák könyve.«

va lua inima băietului mort nebotezat și va înfige în ea o lumină arzîndă, va po-
tea merge noaptea ori unde sunt ascunsă
comori, unde e comoara acolo se va
stînge lumina cu o sforăitură potarnică.
(Wlislocki, pag 102.) Dacă se va îngropa
limba unui atare copil sub pragul uși
casei, atunci ori cine va veni în casă va
lăsa ceva, va cumpăra, va face schimb
sau va dărui un present.

A naște copil mort, să ține de cea
mai mare pedeapsă Dzească. O atare mu-
iere trebuie să postească de 2 ori pe săp-
tămână în decurs de 9 luni. În Ardeal se
susține, că numai aceea muiere naște co-
pil mort, care și-a bătut joc de muierile
groasă, sau uneia ca atare nu i-a dat să
guste din ceva mîncări la cari i-s'a făcut.

Dacă nu a comis nice una nice alta
și totuși naște copil mort se crede că ia
„stricat“ cineva. În Kalotaszeg susțin, că
atare femeia a călcat pe broască, ori că
a omorit broaște. Dacă copilul moare în-
dată după botez, părinții se mîngăie cre-
zînd, că din el a devenit ânger. Băieții
morți nebotezați — se zice că — vaga-
bundează pe pămînt sub formă de smei
(foc capiu) Ipolyi pag. 161, sau că merg
în «limb» purgător, de unde descind pe
pămînt și vaga bundează pînăcînd tru-
pul lor înmormîntat se preface în pul-
vere. După credința poporală din Kalota-
szeg, limbul e un loc menit pentru suf-
letele copiilor morți nebosezați. Copii
morți nebotezați să așază în un vas de lut,
s'au într'o lădiță de lemn și apoi să în-
groapă ori lângă gardul grădinei părin-
tești ori din afară de gardul cimiterului,
ca să nu conturbe prin vaietele lor pe
ceialalți morți. Dacă copilul moare pănăce
e la țită, mamei nu-i este iertat a parti-
cipa la înmormîntarea lui, totuși înainte
de înmormîntare lasă în copârșău (siciu)
câțiva picuri de lapte, ca așa țitele să
înțerce mai curînd.

Cînd voiesc a ști că oare muriva
copilul de grabă, pun îndată după naștere
o bucată de plăcintă pe un mușuroi de
furnici; dacă pănă sara aceea bucată e
pișcată: copilul va trăi (Jankó, Kalota-
szeg pag. 203.) Pe copilul, care se naște

cu dinți — de nu moare imediat după
naștere — îl duc dracul în anul al 7-lea
al etăței și-l finstruează în măestria dia-
volească. Acestia apoi devin „solomonari“
(aducători de tîmpestăți) etc. (Ipolyi pa-
gi 114 455.)

Sugătorul muribund se pune — în
unele ținuturi din Ungaria sudică — pe
masă, s'au îl duc nașa debotez pe prag
unde ținându-l în brațe, se crede că
moare mai de grabă. Mamei nu-i este
iertat a plînge după copilul mort, căci
nu va avea odihnă în cealaltă lume;
ba dupăcum zic în Jegenye (Kalotaszeg)
copilul mort se arată mamei (femeia
lui Iosif Juhász) și ziua mare. Dacă se
arată des în vis, e bine să stropescă
mormîntul cu apă sântită. Paiele pe cari
a zăcut mortul, nu se ard ci se aruncă
pe apă, ca să nu moară și copii ce îi
va avea după aceea. Dacă din buricul
celui mort a mai rămas vr'o bucată,
aceasta se pune în copârșău în Ardeal
însă o ard.

Nu există cas de moarte mai desas-
truos ca acela, cînd muierea moare în
strat de prune. Despre o atare muiere să
crede, că nu a putut comite un păcat așa
de greu încît să nu i se ierte, — ba ea
merge directe în împărăția ceriurilor adevă
în rai. Corpul unei atari muieri îl duc în
cele mai multe locuri în biserica, crezînd
că trebuie să fie mai întîi binecuvîntat.
E obicei a pune în copârșău atari mu-
ieri ac, spăgmă, fașe de copii etc. adevă
tot ce se recere la educațiunea unui co-
pil. ¹⁾ În cîteva comune ale Kalotaszegu-
lui acată în vestmîntul atari muieri o
o fafălugă (ciuhă) de spini în credința,
că ea nu se va scula din mormînt ca să-și
vadă sau viziteze noaptea copilul. În Je-
genye (Kalotaszeg) înainte de aceasta cu
câțiva ani au înmormîntat o muiere fără
spini, din care motiv ea a umblat în
toată noaptea la copil alăptându-l; copilul
în vrăsta mai înaintată apoi a nebunit,

¹⁾ În Purcăreț (Hétfalu) îngroapă o atare mu-
iere sub pânzătură împodobită frumos pe margini și
întinsă pe 4 rude; aceasta o poartă 4 amici de a
repăusatei pe de-asupra copârșăului. Orbán Balázs,
Székelytold leirása VI. 139.

neputând învinge nime cu el, ear mai târziu s'a așezat în cimiter, pânăcând mai pe urmă a dispărut cu totul fără a se ști ceva de dînsul.

Un moșneg bătrân povestește, că la o săptămână a văzut noaptea copilul dimpreună cu pe mama s'a sburând pe-deasupra cimiterului. În Săcuime mai de mult se îndatinau a pușca proste groapa muierii, ca astfel prin aceasta să-i împedece renturnarea acasă.¹⁾ Dacă după moartea muierii, copilul nu se desvoaltă de ajuns: îl pun câteva mominte, pe mormîntul ei. În ținuturile sudice cred, că muieria după moarte vine noaptea acasă în timp de nouă zile, ca să se convingă în faptă despre starea copilului.

De acea în zorile acestor 9 zile țin de consult a lăsa copilul singur ca mama să nu fie conturbată în vizitele îndatinate. Dacă muerea moare fiind numai grea, nu-i pun în copârșeu obiectele amenite; dacă însă a născut copilul și acesta a și morit, apoi îl așază în brațele mamei sale înmormântându-i la olaltă. Atare muierie nu-se deplânge (nu o plâng) pentru că ea dinpreună cu copilul se împărțesc în cea mai mare fericire cerească devenind servii santei Marii (Jegenye). La atare cas, în cele mai multe locuri, nu deștern patul repausatei în timp de

9 zile; după acest timp apoi ard paiole ear lepedeu (vorinca) îl sfirtică în bucăți crezînd că atari bucăți au o putere fermecătoare. Dacă în o atare bucată pun o mână de lut de pe mormîntul repausatei, și apoi le îngroapă în un agru acesta va produce bine și nu va fi lovită nice de grindină și nice de paseri. Ingropând o atare bucată sub un pom, acesta va deveni foarte fructifer. Dacă copilul născut mort să va imormînta sub un pom, acesta va fi lovit de fulger¹⁾ din contră punând degetul mic al acelu copil în acoperemîntul unei clădirii, aceasta nu va fi espusă trăsnetului. Frecând cu o bucată de lepedeu — pe care a răpăusat muieria grea, — vitele cu lapte ecestea devin frumoase și fată feți puternici. Dacă repausatei i-se pornesc în copârșeu țitele, e bine în scopul promovării desvoltării mai grabnice a copilului, a unge leagănul cu laptele curs. Chiar așa e bine a unge și pragul ca densa să numai reîntoarne. Dacă se face aceasta atunci familia rămasă poate fi sigură, că nu va fi conturbată de repausată pânăcând nu putrezește de tot (Kalotaszeg.)

(Va urma.)

V. Rebrean.

¹⁾ Wislocki, Tod und Totenfetische im Volksglaub der Magyaren, pag. 7. (XII. Bd. N. Folgeder «Mitteil. d. anthr. Gesellsch. in Wien» 1892.)

¹⁾ Kállay, Historiai értékek. 47.

COLINDE.

Sântului Petru și ai săi.

Colo sus, colo mai sus, (bis)
(Corindă-mi-o Doamne)

Sus în poarta raiului
Șede-mi șede, cinc șede,
Că îmi șede Sântul Petru.

Vine-un frate de-alti Pătru
Stă la poartă și grăește:

«Petre, Petre frate meu,
Fă-mi și mie loc în raiu.»

Sântul Petru-și grăiea:
«Eu ți-aș face bucoros,
Dar raiul nu te dorește,
Dumnezeu nu te primește,
Că tu frate pân'ai fost
Fost'ai faur de aur;
La ceia frați cam de-aproape,

Tu bine le-ai măsurat,
La ceia frați cam departe
Tu rău că li-ai măsurat,
Măsuri d'albe și-ai stricat
Loc în raiu nu ți-ai cotate.»

Vine-o soră de-alui Petru,
Stă la poartă și grăiește :
«Petre, Petre frate meu,
Fă-mi și mie loc în raiu.»

Sântul Petru-și cuvânta :
«Alelele soră dragă
Eu ți-ași face bucuros,
Dar raiul nu te dorește
Dumnezeu nu te primește,
Că pân'ai fost pe pământ
Tu soră-ai fost crășmăriță,
Crășmăriță reversită ;
La ceia frați de aproape
Tu bine li-ai măsurat,
La ceia frați cam departe
Tu rău că li-ai măsurat,
Măsuri d'albe și-ai stricat,
Loc în raiu nu ți-ai cotate.»

Vine maica lui Sânt-Petru
Stă la poartă și grăiește :
«Petre, Petre puiul meu,
Fă-mi și mie loc în rai.»

Sântu Petru-i cuvânta :
«Alelele maica mea,
Eu ți-oi face bucuros,
Că raiul că te dorește
Dumnezeu că te dorește
Dumnezeu că te primește
Că tu maică pân'ai fost
Până ai fost pe pământ
Sâmbătă dela ujină
Tot lucrul ți l'ai lăsat,
Și tu maică ți-ai făcut
Vrăvurile luminele
Și tu maică le-ai purtat

Tot în sfinte Duminece
Pe la d'albe biserice,
Cu buza le-ai sărutat,
Cu înima-i suspinat
Și cu ochii ai lăcrimat,
Locu în raiu că ți-ai cotate.»

*

Să fii bucuroasă
Jupâneasă gazdă.

Sân-Nicoară.

Cea Sântă Măriă
(Hoi Domnului hoi Doamne !)
Cea Sântă Măriă,
Adă-mi dor de fin
Ea mi-și poruncia
La toți sfinții 'n ceriu.
Toți sfinții veniră
La lină fântână,
Numai nu-ș venia
Sântul Sânt-Nicoară.
Tot îl așteptară
Zi de-a treia zi.
Când era la zile
Numai cel văzură
Viind ce potînd
Cu căluțu-i alb,
Albu-i de 'nspumat
De sudori ciuntat
Bine-l întrebără :
«Sântule Nicoară
Unde-ai zăbovit ?»
«Eu am zăbovit,
Că eu am văzut
Jos pe Dunăriță
Noauă corabie
Pline de suflete,
Și le-am îndreptat
Pe celea greșite
Pe sub mâna stângă
Jos spre scăpătat
Pe poartă de iad

'N iad întunecos
 Rău loc de popos:
 Și pe cele drepte
 Eu le-am îndreptat
 Pe sub mâna dreaptă
 Sus spre răsărit
 Pe poartă de raiu,
 'N raiu luminos
 Bun loc de popos.“

*

Să fii sânătoasă
 Jupâneasă gazdă.
 Mândră lună este-acasă!
 (Hoi lin linul domnut bun.)
 Șede-și Dumnezeu la măsură;
 În a doilea corn de măsură
 Șede-și 'ș-un jupân de gazdă,
 În a treia corn de măsură
 Șede-și d'alba jupâneasă.
 În a patra corn de măsură
 Șede-și Ioan Sân-Ioan
 Cu doamna Sân-Iuona

Da de lucru ce-și lucra?
 Dă își bea și-ș' veselea,
 Cu un păhar de aur.
 Dumnezeu își cuvînta:
 «Hoi Ioane Sân-Ioane
 Dă-mi-l mie ast păhar.»
 Sân Ioan își cuvînta:
 «Ean fi Doamne iertător
 Că n'am păhar vînzător,
 Că și eu l'am cumpărat,
 Nănaș când am botezat!»
 Eară-și bea și-și veselea
 Cu finii cu nepoții,
 Tot neam 'nprejuru său.

*

Gazda să fii sânătoasă
 Să plătești colinda noastră.

Auzite în Betfia; publicate de

Köváry.

POESII POPORALE.

Cucule cu pene negre, ^{C. Kovács}
 Cântă'n codrii să se lege,
 Să se lege de voinici
 Cari-or mai ședea pe-aici.
 Că mie mi s'a ales
 Din codrii să nu mai es,
 Nici călare, nici pe jos,
 Numai cu paloșul scos,
 Și cu căpeneag 'ntors.

*

Bade, te cam îndoești
 Pe mine să mă iubești,
 Pentru-că sunt alte-avute,
 Pentru-că n'am mii și sute.
 Bădița nu cugeta

Că tu alta vei afla
 Mai avută ca și mine
 Dar nu-i dreaptă cătră tine,
 Nu, nu bade, nu-i afla
 Care-mi cât tu vei umbla,
 Baremi cât vei osteni
 Ca și mine nu-i găsi.
 Însă țcumpul meu bădiță,
 Fă după a ta voință.
 Fă după cugetul tău,
 Să nu zici că te 'nșel eu,
 Dacă tu de rău îi da,
 Precum știu că nu-i scăpa,
 Nici Domnul nu te ferească
 Și de rău nu te scutească,

Că pe min' mai înșelat
Si apoi m'ai și lăsat.

*

Vai de mine ce să fac,
Neveștele foarte'mi plac
Fetele moartea îmi fac.

*

De când lele tu te-ai dus,
Peană verde nu mi-am pus,
D'ar de mi-oiu mai pune-odată
Pune-mi-oiu peană uscată.

*

Sus la jocuri să sărim ^{C. rol.}
Fetele să le'nvêrtim.
Astă-i nuntă nu-i minciună,
Că ne face voia bună
Vino soacră să jucăm,
Că fata ți-o mărităm,
Pare-mi bine că o-am dat
Vai de cine o-a luat.

De s'ar paște fetele
Pre coaste cu caprele,
Toată ziua n'ași lucra,
Ci la capre ași umbla.

*

Mândră mândrulița mea,
Eu departe, tu departe.
Două dealuri ne desparte,
Doauă dealuri și-o pădure,
Și-o cale de două zile.
Hai pădure s'o tăiem
Și dealul să-l surupăm
Și-amândoi să-ne vedem,
Două vorbe se-ți vorbesc
Și-apoi să mă despărțesc.

*

Mult îmi spun muerile
Că nu las copilele
Eu eară le-am spus întors
Rână's tîner și frumos

De copile nu dau dos,
Și le-am spus ș'acum le spun.
Până's tîner și nebun
La copile nu dau drum.

BIBLIOGRAFIE.

»Convorbiri Literare« București anul
XXIX No 2 cuprinde următorul sumar.
Henrik Ibsen. Copilul Eyolf, dramă
în 3 acte (actul 1). N. Basilescu. Catul
lus, Carmen VII, ad Lesbiam, Gr. M.
Buiucliu. Cânt de jălire asupra Armeni-
lor din țara Vlahilor, traducere din limba
armeană. Duiliu Zamfirescu. Viața la
țară Roman — (urmare.) Petru P. Negu-
lescu. Socialismul și arta (urmare și fine).
Dimitru Evolveanu. Cronică literară I.
Poesiile lui Gheorghe din Moldova. Mi-
chail V. Demetrescu. Doue chrisoave de
la Matei Basarab. Revista publicațiilor.
Abonament pe an 20 lei.

INȘTIINȚARE.

Ungaria pe an 6 florini.
Pě jumătate de an 3 florini.

Pentru România și străinătate:

Pe an 20 franci.

Pe 1/2 an 10 franci.

Administrațiunea.

Cuprinsul: Scrisori deschise către
V. A Urechea, președintele Ligoii cultu-
rale. — Date medicale din epoca Arpa-
dienilor. — Oare Săcui sunt Moții? —
Cuvintele române împrumutate de limba
maghiară. — Copilul în credința popo-
rală ungurească. — Colindele. — Poesii
poporale. — Bibliografie. Înștiințare.